

Az Írás arcai – bibliai előadások 2017/1

Leonas Alex (KRE)

A Septuaginta keletkezésének kérdései

2017. 09. 20.

1. Egyéb fordítások az Ókorban

a. Sémi nyelvek (arámi, föníciai, pun) <-> görög

Hannibal szerződése Makedóniával, Kr. e. 215 – Polybios, VII, 9.

E. Bickermann, "An Oath of Hannibal", in *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 75, 1944, 87-102; Id., "Hannibal's Covenant", in *American Journal of Philology*, 73, 1952.

Kétnyelvű feliratok: F. Cumont, "Une inscription gréco-araméenne d'Asie Mineure", CR 1905, 93-104 ; H. Grégoire, "Note sur une inscription gréco-araméenne trouvée à Farasha (Ariaramneia-Rhodandos)", CR 1908, 434-437.

Asóka feliratai (arámi-görög szanszkrit háttérrel)

D. Schlumberger, L. Robert, A. Dupont-Sommer, E. Benveniste, "Une bilingue gréco-araméenne d'Asoka", *Journal Asiatique* 246, 1958, 1-48; L. Robert, "Observations sur l'inscription grecque", D. Schlumberger, "Eine neue griechische Asoka-Inschrift" in: F. Altheim et J. Rehork (szerk.), *Der Hellenismus in Mittelasien*, Darmstadt, 1969, 406-17. E. Benveniste, "Édits d'Asoka en traduction grecque", *Journal asiatique* 252, 1964, 137-157; A. Christol, "Les édits grecs d'Asoka : étude linguistique 1-2, in: *Journal Asiatique* 271, 1983, 25-42 és 278, 1990, 45-70.

Föníciai eposz töredékei byblosi Philónnál: A. Baumgarten, *The Phoenician History of Philo of Byblos: a commentary* [EPRO 89], Leiden, 1981.

b. Görög <-> Latin

1. Latin -> görög

Cicero Catilinaria fordítása, Id. H. Gerstinger, "Ein neuer lateinischer papyrus aus der Sammlung <<Papyrus Erzherzog Rainer>>", *Wiener Studien* 55, 1937, 95-106;

Virgilius-fordítások: R. Cavanaugh, *Corpus papyrorum Latinarum*, Wiesbaden, 1958 ; R.E. Gæbel, "The Greek Word-lists to Vergil and Cicero", *Bulletin of John Rylands Library* 52, 1969/70, 284-325 ; V. Reichmann, *Römische Literatur in griechischer Übersetzung*, Philologus Supplement 34, 3, Leipzig, 1943, 17-27.

Hivatalos iratok: P. Viereck, *Sermo græcus quo senatus populusque romanus magistratusque populi romani ... usi sunt examinatur*, Göttingen, 1888 ; R. Sherck, *Roman Documents from the*

Greek East, Baltimore, 1969.

Res gestae d. Augusti görögül: A.P.M. Meuwese, *De rerum gestarum divi Augusti versione graeca*, Amstertdam 1920.

2. Görög -> latin

Livius Andronicus (c.284-204) – v.ö. Horatius, Ep.II.1.69-72.

Cicero mint fordító: Aratos (*Phaenomena*), Aischyés, Démosthenés.

Boethius (c. 480–524 Kr. u.) fordításai: Porphyrius, Eisagógé, Aristotelés több fontos traktátusa.

c. Démotikus egyiptomi – görög

Vallásos irodalom: Tefnut legendája (Kr. u. 3. sz. papirusz), Id. S. West, "The Greek version of the Legend of Tefnut, *JEA* 55, 1969, 161-183; Ísis dicsérete, P.Oxy. 1380, Imuthés-Asklépios élete, P.Oxy. 1381 (párhuzamok P.Oxy 1381 és LXX között: J. Leipoldt, "Von Übersetzungen und Übersetzern", in *Aus Antike und Orient: Festschrift W. Schubart*, Leipzig, 1950, 54-63.); Fazekas jóslata (három verzió : P.Graf, P.Rain. Inv. 19813, P.Oxy 2332); egyéb prófétikus szövegek töredékei, P.S.I. 760, 982. Vö. F. Dunand, "L'oracle du potier et la formation de l'apocalyptique en Égypte", in: M. Philonenko, M. Simon (szerk.), *L'apocalyptique* [Études d'Histoire des Religions, 3], Paris, 1977, 41-67; C. Préaux, "De la Grèce classique à l'Égypte hellénistique: traduire ou ne pas traduire," *Cd'E* 42, 1967, 369-83.

Démotikus jogi szövegek fordításai: P.M. Meyer, *Juristische Papyri*, Berlin, 1920, No. 28-9, 76-86 o.

Hórapollón (Kr. u. 5. sz.) *Hieroglyphicá*-ja egy fordítás, amit egy bizonyos Philippos készített koptból: F. Sbordone (szerk.), *Hori Apollinis Hieroglyphica, saggio introduttivo, edizione critica del testo e commento*, Nápoly, 1940.

Corpus Hermeticum – az eredeti kérdéséhez Id. Jean-Pierre Mahé, "Preliminary Remarks on the Demotic "Book of Thoth" and the Greek *Hermetica*," *Vigiliae Christianae* 50/4, 1996, 353-363

Ísis aretalógiák: W. Peek, *Der Isishymnus von Andros und verwandte Texte*, Berlin, 1930 ; E. Bernand, *Inscriptions métriques de l'Égypte gréco-romain...*, Párizs, 1969, 631-652 ; Y. Grandjean, *Une nouvelle arétalogie d'Isis à Maronée* (EPRO 49), Leiden, 1975.

2. A Septuaginta (LXX) első nyomai.

Papiruszok:

P. Rylands 458 – Kr. e. 2. sz. első fele (Deuteronomium-töredék)

P. Fouad 266 – Kr. e. 1. sz. (Deut., Gen. 7 és 38)

Cf. Z. Aly, G. Koenen, *Three Rolls of the Early Septuagint. Genesis and Deuteronomy. A Photographic Edition*, Bonn, 1980.

Qumráni leletek : 8Hev XIIgr – kispróféták görögül, Nahal Heverből (Kr. e. 1. sz. közepe).

Narratív források :

- Aristobúlos és Démétrios (hellénisztikus zsidó történetírók a Kr. e. 3. sz-ból): Aristobúlos említi a fordítást, Démétrios felhasználja a LXX Genézis-t. Ld. A.-M. Denis (szerk.) *Fragmenta pseudepigraphorum quae supersunt ... cum historicorum et auctorum judaeorum hellenistarum fragmentis*, Leiden, 1970, 217-218.
- Ben Szíra, Prológus, 2; 7 (Ptolemaios Euergetés 38. évében = Kr. e. 132)
- Aristeas levele (Kr. e. 1. sz. ?) – A. Pelletier (szerk.), *Lettre d’Aristée à Philocrate* (SC 89), Párizs, 1962.
- Philón, *Mózes élete* II 25-44.
- Josephus Flavius, *A zsidók története (Zsidó Régiségek)* XII 12-118.

Ld. D.J. Wasserstein, *The Legend of the Septuagint. From Classical Antiquity to Today*, Cambridge 2006.

3. A Septuaginta keletkezése

Alapvető kérdések: miért és hogyan?

1. A LXX mint a zsidó közösségi élet irodalmi terméke:

- Liturgikus használatra(?) készült átírás – F. Wutz, *Die Transkriptionen von der Septuaginta bis zu Hieronymus* (BWAT 9.2), Stuttgart, 1933.
- Drogmánok munkája – Chaim Rabin, „The Translation Process and the Character of the Septuagint”, *Textus* 6, 1968, 1-26.
- Iskolai termék? – A. van der Kooij, „Perspectives on the Study of the Septuagint: who are the Translators?” in: F. García Martínez, E. Noort (szerk.), *Perspectives in the Study of the Old Testament and Early Judaism. A Symposium in Honour of A.S. van der Woude* (SVT 73), Leiden-Köln, 1998, 214-229; „La Bible grecque des Septante et ses traducteurs,” in: *Annuaire de l’Ecole pratique des hautes études*, 106, 1997-1998,

Párizs, 199, 247-254.

- Görög filológia és LXX fordítás: párhuzamok, Id. D. Weissert, „Alexandrian Analogical Word-Analysis and Septuagint Translation techniques,” *Textus* 8, 1973, 31-44; S. Honigman, *The Septuagint and Homeric Scholarship in Alexandria: A Study in the narrative of the Letter of Aristeas*, London, 2003; M. Niehoff, *Jewish exegesis and Homeric scholarship in Alexandria*, Cambridge, 2011.
- Iskolai használatra kidolgozott, eredetileg interlineáris fordítás – A. Pietersma, „A New Paradigm for Addressing Old Questions. The Relevance of the Interlinear Model for the Study of the Septuagint,” in J. Cook (szerk.), *Bible and Computer. The Stellenbosch... Conference... July 2000*, Leiden, 2002, 337-364. Kritika: N. Fernández Marcos, “The Greek Pentateuch and the Scholarly Milieu of Alexandria,” *Semitica et Classica* 2, 2009, 81-89.
- Missziós célkitűzés: A. Schenker, „Wurde die Tora wegen ihrer einzigartigen Weisheit auf Griechisch übersetzt?” *Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie* 54/3, 2007, 327-347. (V.ö. Deut. 4:6-8.)

2. A királyi megrendelés valószínűsége.

J. Méléze Modrzejewski elmélete:

J. Méléze Modrzejewski, „Livres sacrés” et justice lagide,” *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Juridica* 21 (*Mélanges C. Kunderewicz*), Łódź, 1986, 11-44.

Méléze Modrzejewski, J., 1997, “La Septante comme nomos. Comment la Torah est devenue une loi civique pour les Juifs d’Egypte”, *Annali di scienze religiose* 2, 143-58.

-Hérakleopolisi papiruszok

J. M. S. Cowey, K. Maresch, *Urkunden des Politeuma der Juden von Herakleopolis (144/3-133/2 v. Chr.) (P. Polit. Iud.)*. *Papyri aus den Sammlungen von Heidelberg, Köln, München und Wien*, Papyrologica coloniensi XXIX, Wiesbaden, Westdeutscher Verlag, 2001.

J. M. S. Cowey, « Das ägyptische Judentum in hellenistischer Zeit – Neue Erkenntnisse aus jüngst veröffentlichten Papyri », in S. Kreuzer, J. G. Lesch (szerk.), *Im Brennpunkt: Die Septuaginta*, Band 2, Stuttgart, 2004, 24-43.

- Ptolemaiosi „kultúrpolitika” és a Septuaginta

L. Rost, „Vermutungen über den Anlass zur griechischen Übersetzung der Tora”, in: H.J. Stoebe (szerk.), *Wort- Gebot- Glaube. Festschrift W. Eichrodt*, Zürich, 1970, 39.44.

W. Orth, „Ptolemaios II. und die Septuaginta-Übersetzung“ in H.-J. Fabry, U. Offerhaus (szerk.), *Im Brennpunkt: Die Septuaginta*, Band 1, Stuttgart, 2001, 97-114.

S. Kreuzer, „Entstehung und Publikation der Septuaginta im Horizont früptolemäischer Bildungs- und Kulturpolitik, in: in S. Kreuzer, J. G. Lesch (szerk.), *Im Brennpunkt: Die Septuaginta*, Band 2, Stuttgart, 2004, 6-75.

J. Méléze Modrzejewski, „La fiancée adultère. A propos de la pratique matrimoniale du judaïsme hellénisé à la lumière du dossier du politeuma juif d'Hérakléopolis (144/3-133/2 av. J. C.)“, in J.C. Couvenhes, B. Legras (eds.), *Transferts culturels et politiques dans le monde hellénistique. Actes de la table ronde sur les identités collectives (Sorbonne, 7 février 2004)*, Publications de la Sorbonne, 2006, 103-118.

G. Dorival, „New Light about the Origin of the Septuagint“ in: *Wuppertal's Internazionale Konferenz 23-27 July 2008*, 73-79.